

KREDITNING ZARURATI, MOHIYATI FUNKSIYALARI**Xolboyev Shoxjahon**

Samarqand Iqtisodiyot va Servis institute

Bank-Moliya xizmatlari fakulteti

BI-124 guruh talabasi

Muxammadiyev Kamoliddin G'ulomiddinovich

Samarqand iqtisodiyot va Servis instituti

Bank ishi kafedrası assistenti

Annotatsiya

shbu ilmiy maqola kreditning iqtisodiy zarurati, mohiyati va funksiyalarini chuqur tahlil qiladi. Kredit mexanizmining bozor iqtisodiyotidagi fundamental o'rnini, uning resurslarni qayta taqsimlash, kapital shakllantirish va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishdagi hal qiluvchi rolini yoritadi. Maqolada kreditning asosiy tamoyillari - ishonch, muddatlilik, qaytarish, foizlilik, moddiy ta'minlanganlik va maqsadlilik - atroflicha ko'rib chiqiladi. Shuningdek, kreditning turli shakllari, uning moliyaviy tizimdagi amaliy ahamiyati hamda makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri baholanadi. O'zbekistonning bozor munosabatlariga o'tish sharoitida pul-kredit siyosatining o'ziga xos xususiyatlari va ahamiyati ham ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Kredit, Iqtisodiyot, Resurslar, Kapital, Pul-kredit siyosati, Qarzdor, Kreditor, Moliyaviy tizim

Abstract

This scientific article deeply analyzes the economic necessity, essence, and functions of credit. It highlights the fundamental role of the credit mechanism in a market economy, particularly its crucial function in resource reallocation, capital formation, and stimulating economic development. The article thoroughly examines core credit principles such as trust, term, repayment, interest, collateral, and purposefulness. It also evaluates various forms of credit, its practical significance

within the financial system, and its impact on macroeconomic stability. Special attention is given to the monetary policy's characteristics and importance in Uzbekistan's transition to market relations.

Keywords: Credit, Economy, Resources, Capital, Monetary policy, Debtor, Creditor, Financial system

Аннотация

Аннотация

Данная научная статья глубоко анализирует экономическую необходимость, сущность и функции кредита. Она освещает фундаментальную роль кредитного механизма в рыночной экономике, его решающее значение в перераспределении ресурсов, формировании капитала и стимулировании экономического развития. В статье подробно рассматриваются основные принципы кредита: доверие, срочность, возвратность, платность, обеспеченность и целевое использование. Также оцениваются различные формы кредита, его практическое значение в финансовой системе и влияние на макроэкономическую стабильность. Подчеркиваются особенности и значение денежно-кредитной политики в условиях перехода Узбекистана к рыночным отношениям.

Ключевые слова: Кредит, Экономика, Ресурсы, Капитал, Денежно-кредитная политика, Заемщик, Кредитор, Финансовая система

Kirish

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti kredit munosabatlarisiz tasavvur qilib bo'lmaydigan murakkab va o'zaro bog'liq tizimdir. Kredit, nafaqat moliyaviy resurslarni taqsimlashning muhim vositasi, balki iqtisodiy o'sish, ishlab chiqarishni kengaytirish va aholi farovonligini oshirishning harakatlantiruvchi kuchidir. U vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'larini, tovar va xizmatlarni ularga ehtiyoj sezayotgan iqtisodiy sub'ektlarga yo'naltirish orqali iqtisodiy jarayonlar samaradorligini oshiradi.

O'zbekistonning bozor munosabatlariga o'tish sharoitida kredit tizimining barqaror va samarali faoliyat ko'rsatishi iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati hamda milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ta'minlashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Kreditning iqtisodiyotdagi o'rni va ahamiyatini chuqur tushunish, uning zarurati, mohiyati va funksiyalarini har tomonlama o'rganish dolzarb ilmiy va amaliy vazifadir. Ushbu maqola kredit mexanizmining fundamental jihatlarini tahlil qilishga, uning iqtisodiy tizimdagi rolini asoslashga hamda mamlakat iqtisodiyoti uchun uning muhimligini ko'rsatishga qaratilgan.

Asosiy qism

Kreditning iqtisodiy zarurati iqtisodiy faoliyatning uzluksizligi va moliyaviy resurslarning notekis taqsimlanishi bilan bevosita bog'liqdir. Iqtisodiy sub'ektlarning, xususan, korxonalar, tadbirkorlar va aholining doimiy ravishda pul mablag'lariga bo'lgan ehtiyoji, bu mablag'larning turli vaqtlarda va turli hajmda mavjud bo'lishi bilan bog'liq nomutanosibliklarni bartaraf etish uchun kredit zarur. Ishlab chiqarish jarayonida pul mablag'larining aylanmasi (aylanma fondlar, amortizatsiya fondlari, vaqtincha bo'sh turgan naqd pullar) vaqtinchalik ortiqcha mablag'larning paydo bo'lishiga olib keladi. Ayni paytda, boshqa iqtisodiy sub'ektlar, ayniqsa yangi investitsiya loyihalarini amalga oshirish yoki joriy ehtiyojlarni qoplash uchun mablag'larga muhtoj bo'lishadi. Kredit aynan mana shu vaqtincha bo'sh turgan resurslarni ularga ehtiyoj sezayotganlarga yo'naltirish orqali ushbu nomutanosiblikni bartaraf etadi.

Tarixiy nuqtai nazardan, kredit munosabatlari odamlar o'rtasida tovar va xizmatlarni o'zaro qarz berishdan kelib chiqqan. Dastlabki bosqichlarda u tovar krediti shaklida bo'lib, keyinchalik pulning paydo bo'lishi bilan pul kreditiga aylangan. Bu jarayon iqtisodiy munosabatlarning murakkablashuvi, savdo va ishlab chiqarishning kengayishi bilan parallel ravishda rivojlanib borgan. Bugungi kunda kredit zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas qismiga aylangan bo'lib, u iqtisodiy o'sishni ta'minlashda, tovarlar, moddiy boyliklar va uskunalar sotib olishda, shuningdek, iste'molchilarga

darhol mablag'lari bo'lmaganda to'lovlarni kechiktirish imkoniyatini berishda muhim rol o'ynaydi.

Kreditning mohiyati iqtisodiy munosabatlarning o'ziga xos shakli sifatida uni boshqa moliyaviy kategoriyalardan ajratib turuvchi asosiy tamoyillarda namoyon bo'ladi. Kredit deganda, vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'lari, tovarlar yoki xizmatlarni yuridik va jismoniy shaxslarga ma'lum bir muddatga, foiz to'lash sharti bilan qaytarish asosida berish jarayoni tushuniladi. Ushbu ta'rifda kreditning asosiy elementlari aks etgan. Kredit munosabatlarining asosiy ishtirokchilari kreditor (qarz beruvchi) va qarzdor (qarz oluvchi) bo'lib, ularning o'rtasidagi kelishuv kredit shartnomasi orqali rasmiylashtiriladi.

Ishonch (qaytarishga ishonch): Kredit munosabatlarining asosi ishonchdir. Kreditor o'z mablag'larini qarzdorga qaytarilishiga ishonib beradi. Bu tamoyil kreditning eng qadimgi va fundamental xususiyatlaridan biridir.

Muddatlilik: Kredit ma'lum bir muddatga beriladi. Bu muddat qisqa muddatli (1 yilgacha), o'rta muddatli (1 yildan 5 yilgacha) yoki uzoq muddatli (6 yildan ortiq) bo'lishi mumkin. Muddatga rioya qilish kredit shartnomasining muhim shartidir.

Qaytarish: Kreditning eng muhim tamoyili uning qaytarish xarakteriga ega ekanligidir. Bu kreditni moliyalashtirishdan ajratib turuvchi asosiy farqdir. Qarz olingan mablag'lar belgilangan muddatda va to'liq hajmda qaytarilishi shart.

Foizlilik: Kreditdan foydalanganlik uchun to'lov (foiz) undiriladi. Foiz kreditor uchun daromad manbai bo'lib, qarz berish bilan bog'liq xatarlarni qoplashga xizmat qiladi.

Moddiy ta'minlanganlik: Ko'pgina hollarda kredit, garov yoki boshqa moddiy ta'minot (masalan, kafil) bilan beriladi. Bu kreditorning xavfini kamaytirish va mablag'larning qaytarilishini kafolatlash uchun muhim.

Maqsadlilik: Kredit odatda aniq belgilangan maqsadlar uchun beriladi. Bu mablag'larning samarali ishlatilishini nazorat qilish va ularni iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlariga yo'naltirish imkonini beradi.

Kredit iqtisodiyotda bir qancha muhim funksiyalarni bajaradi, ular orasida resurslarni qayta taqsimlash va kapital hosil qilish funksiyalari alohida ajralib turadi.

Resurslarni qayta taqsimlash funksiyasi: Bu funksiya kreditning iqtisodiy zarurati bilan bevosita bog'liq. Kredit vaqtincha bo'sh turgan pul mablag'lari, mehnat resurslari, ijtimoiy mahsulot va milliy daromadni iqtisodiyotning bir sohasidan yoki bir sub'ektidan ikkinchisiga yo'naltirish imkonini beradi. Masalan, aholining jamg'armalari bank tizimi orqali ishlab chiqarishni kengaytirishga muhtoj korxonalarga yo'naltiriladi. Bu jarayon mablag'larni kam samarali sohalardan yuqori samarali va ustuvor sohalarga ko'chirish orqali umumiy iqtisodiy samaradorlikni oshiradi. Ushbu funksiya orqali kapital oqimi tezlashadi, bu esa iqtisodiy rivojlanishni tezlashtiradi.

Kapital hosil qilish (ishlab chiqarishni kengaytirish) funksiyasi: Kredit ishlab chiqarishni kengaytirish va yangi kapital hosil qilishning muhim manbai hisoblanadi. Tadbirkorlar va korxonalar kredit orqali yangi uskunalarni sotib olish, ishlab chiqarish texnologiyalarini modernizatsiya qilish, xomashyo va materiallarni sotib olish, yangi loyihalarni ishga tushirish uchun mablag'larga ega bo'ladilar. Bu esa o'z navbatida, yangi ish o'rinlarini yaratish, mahsulot ishlab chiqarish hajmini oshirish va iqtisodiy o'sish sur'atlarini tezlashtirishga olib keladi. Kredit, shuningdek, iste'mol kreditlari orqali iste'mol talabini rag'batlantirib, bilvosita ishlab chiqarishni kengaytirishga xizmat qiladi.

- **Tijorat krediti:** Bir korxona boshqasiga tovar shaklida beradigan kredit. U qarz majburiyatlari (veksel) orqali rasmiylashtiriladi.

- **Bank krediti:** Tijorat banklari tomonidan pul shaklida beriladigan kredit. Bu eng keng tarqalgan kredit turi hisoblanadi.

- Davlat krediti: Davlat tomonidan aholi va korxonalardan qarz olish (davlat obligatsiyalari chiqarish orqali) yoki boshqa davlatlarga qarz berish shaklida namoyon bo'ladi.

- Iste'mol krediti: Aholiga tovarlar va xizmatlarni sotib olish uchun beriladigan kredit.

- Xalqaro kredit: Davlatlar, xalqaro tashkilotlar yoki yuridik shaxslar o'rtasida transchegaraviy miqyosda amalga oshiriladigan kredit munosabatlari.

Yuqorida qayd etilgan kredit tamoyillari (qaytarish, muddatlilik, foizlilik, moddiy ta'minlanganlik, maqsadlilik) barcha kredit turlariga umumiy bo'lib, moliyaviy tizimda kredit munosabatlarining barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Moliyaviy tizimdagi amaliy o'rni: Kredit tizimi markaziy bank, tijorat banklari va boshqa moliyaviy-kredit muassasalaridan (masalan, kredit uyushmalari) iborat bo'lib, ular pul-kredit siyosatining asosiy kanallarini tashkil etadi. Markaziy bank pul-kredit siyosatini boshqarib, foiz stavkalarini belgilash, majburiy zaxira normalarini o'rnatish orqali kredit bozoriga ta'sir ko'rsatadi va umumiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga intiladi. Tijorat banklari esa Markaziy bank siyosati doirasida bevosita korxonalar va aholiga kreditlar beradi. O'zbekistonda kredit siyosati iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlarini rivojlantirishga, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlashga, shu jumladan mikrokreditlar orqali, qaratilgan. Kredit munosabatlari tegishli qonunlar va me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi.

Makroiqtisodiy darajada kredit iqtisodiy o'sishning muhim katalizatori hisoblanadi. U jamg'armalarni investitsiyalarga aylantirib, yalpi talabni, ishlab chiqarishni va bandlikni oshiradi. Kreditning mavjudligi va shartlari investitsiya faoliyatiga, iste'mol xarajatlariga va umuman iqtisodiy kon'yunkturaga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Markaziy bankning pul-kredit siyosati kredit mexanizmi orqali iqtisodiyotga ta'sir o'tkazishning asosiy vositalaridan biridir. Foiz stavkalarini manipulyatsiya qilish, kredit berish hajmlarini nazorat qilish orqali inflyatsiyani

jilovlash, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish yoki moliyaviy xatarlarni kamaytirish mumkin.

Iqtisodiy barqarorlikka ta'siri ikki tomonlama bo'lishi mumkin. Bir tomondan, barqaror va samarali kredit tizimi iqtisodiyotning uzluksiz rivojlanishini ta'minlaydi, moliyaviy resurslarni optimal taqsimlaydi va iqtisodiy zarbalarga nisbatan chidamlilikni oshiradi. Kredit bozorining samarali ishlashi moliyaviy inqirozlarning oldini olishga yordam beradi. Ikkinchi tomondan, kredit bozoridagi nazoratsiz o'sish, risklarni noto'g'ri baholash yoki spekulativ kreditlash iqtisodiy pufakchalarning paydo bo'lishiga va keyinchalik moliyaviy inqirozlarga olib kelishi mumkin. Masalan, 2008 yildagi global moliyaviy inqirozda ipoteka kreditlashidagi nazoratsizlik muhim omillardan biri bo'lgan. Shu sababli, barqaror kredit siyosati, qat'iy risklarni boshqarish tizimi va moliyaviy sektorning samarali nazorati iqtisodiy barqarorlikni saqlash uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. O'zbekistonning pul, kredit va bank tizimini isloh qilish, uning barqarorligini ta'minlash maqsadida chuqur o'zgarishlarga ehtiyoji borligi doimiy ravishda ta'kidlanadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kredit zamonaviy iqtisodiyotning ajralmas va hayotiy qismi bo'lib, uning zarurati, mohiyati va funksiyalari iqtisodiy rivojlanishning poydevorini tashkil etadi. Kredit vaqtincha bo'sh turgan moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash, kapital hosil qilish va iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish orqali mamlakat iqtisodiyotining o'sishini ta'minlovchi muhim mexanizmdir. Ishonch, muddatlilik, qaytarish, foizlilik, moddiy ta'minlanganlik va maqsadlilik kabi fundamental tamoyillar kredit munosabatlarining barqarorligini va samaradorligini kafolatlaydi.

Kreditning makroiqtisodiy ahamiyati uni pul-kredit siyosatining asosiy vositalaridan biriga aylantiradi, ammo uning noto'g'ri boshqarilishi iqtisodiy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun, mamlakatning moliyaviy tizimini doimiy ravishda takomillashtirish, kredit risklarini boshqarish mexanizmlarini mustahkamlash va shaffoflikni oshirish har qanday iqtisodiy

siyosatning ustuvor yo'nalishi bo'lishi lozim. O'zbekiston kabi bozor munosabatlariga o'tayotgan davlatlar uchun kredit tizimini rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish va barqarorligini ta'minlash iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati hamda kelajakda barqaror iqtisodiy o'sishga erishish uchun strategik ahamiyatga ega. Kelajakda raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektning kredit munosabatlariga integratsiyasi kreditlash jarayonlarini yanada shaffof, tezkor va samarali qilish imkoniyatlarini yaratadi. Bu esa moliyaviy inklyuzivlikni oshirishga va iqtisodiy sub'ektlar uchun kreditga bo'lgan kirish imkoniyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- [1] Mishkin, Frederic S. Pul, bank ishi va moliyaviy bozorlar iqtisodiyoti. Boston: Pearson, 2019.
- [2] Howells, Peter. Kredit, Pul va Krizislar: Kreditning Yangi Nazariyasi Boyicha Tadqiqot. London: Palgrave Macmillan, 2008.
- [3] Rajan, Raghuram G., and Luigi Zingales. "Moliyaviy Bogliqlik va Osish." Amerika Iqtisodiy Sharhi, vol. 88, no. 3, 1998, pp. 559-586.
- [4] Diamond, Douglas W., and Philip H. Dybvig. "Banklardagi yugurishlar, Omonatlarni sug'urtalash va Likvidlik." Siyosiy Iqtisodiyot Jurnal, vol. 91, no. 3, 1983, pp. 401-419.
- [5] Bernanke, Ben S., and Mark Gertler. "Qora quti ichida: Pul-kredit siyosati uzatilishining kredit kanali." Iqtisodiy istiqbollar jurnali, jild 9, son 4, 1995, bet. 27-48.